

ALGUNHAS NOTAS SOBRE A CODIFICACIÓN LÉXICA E TERMINOLÓXICA

CARLOS DÍAZ ABRAIRA

Servicio de Publicacións do Parlamento de Galicia

Nos últimos tempos teñen aparecido algunhas contribucións sobre diversas cuestións lingüísticas que teñen como punto común chama-la atención acerca dalgúns aspectos da (in)correcta fixación gramatical, léxica ou terminolóxica do galego. En concreto, Rosario Álvarez, no artigo “Gramática descritiva e gramática prescritiva” (*Cadernos de lingua* nº 10, pp. 19 e ss.9), advirte sobre determinados aspectos das descrições gramaticais e da súa aplicación. Ernesto González Seoane, en “Variedade e empobrecemento do léxico” (*Cadernos de lingua* nº 10, pp. 89 e ss.), refírese a diversas cuestións en relación coa fixación e estabilidade terminolóxica. Sobre este mesmo tema xa incidiran desde outra perspectiva A.I. Boullón, Ernesto González e Ramón Mariño no artigo “Problemas e métodos para o establecemento do léxico administrativo galego” (*Cadernos de lingua* nº 2, pp. 83 e ss.), resaltando os baleiros terminolóxicos e a necesidade de planificación neste campo. Desde o punto de vista lexicográfico, Pedro Benavente Jareño, en “Algunhas aportacións ó dicionario da Real Academia Galega-Instituto da Lingua Galega” (*Cadernos de lingua* nº 3, pp. 37 e ss.), referíase ó pouco rigor nas definicións das voces recollidas neste dicionario, o que xa tratara anteriormente referido a outro en “O Dicionario Xerais lido por un veterinario” (*Grial* nº 99, pp. 19 e ss.). Nesta mesma liña, referida especialmente ás ciencias naturais, fai as súas achegas Luís Daviña Facal, sobre todo en “Problemas do léxico científico”. Tamén desde “A Trabe de Ouro” Rosa López Fernández cuestionou algúns aspectos dos nosos dicionarios (“Sobre os dicionarios galegos”, nº 3, pp. 47 e ss.).

Para os que levamos anos traballando en servicios lingüísticos das administracións a situación cambiou afortunadamente (aínda que non nalgúns aspectos) desde comezos dos 80 a hoxe en día. En xeral, o conxunto de materiais lexicolóxicos en sentido amplo que foron aparecendo nestes anos resultou dunha utilidade incuestionable. Hai

quinze anos os dicionarios, vocabularios ou repertorios léxicos eran ben escasos e non sempre plenamente fiables; as máis das veces cumpría un certo labor de expurgación deses materiais. Na actualidade, aínda que sexa un tanto fragmentadamente, a codificación do vocabulario común e do das distintas especialidades está bastante avanzada, e a pesar de que poidan constatarase algunhas eivas -remítome por exemplo ós traballos citados antes- cómpre recoñecer ese labor e felicitarse del.

No ánimo de contribuír positivamente ó desenvolvemento desta tendencia van as seguintes liñas.

A elaboración e o asentamento léxico-terminolóxico, á parte doutros factores, necesita para a súa difusión e consolidación dous elementos imprescindibles: a fixación escrita -sobre todo nos materiais que teñen como finalidade fundamental defini-lo conxunto de termos (maiormente dicionarios e vocabularios)- e o emprego por parte dos usuarios. Sobre isto mesmo xa chamaron a atención desde estas mesmas páxinas A.I. Boullón Agrelo e outros, ó afirmaren: “Indubidablemente, o proceso de consolidación destas escollos ten que ser longo, paralelo ó proceso de normalización da lingua nos ámbitos da administración. De pouco serve establecer que *manzana* ‘bloque de casas’ se debe dicir *rueiro* en galego se esta palabra non é posta en circulación de maneira efectiva. O traballo lingüístico ten que verse complementado, pois, por unha actitude decidida e comprometida dos organismos responsables da normalización” (“Problemas e métodos para o establecemento do léxico administrativo galego”, *Cadernos de lingua* nº 2, p. 91). Así, por exemplo, o termo castelán *arcén*, do primeiro significado de ‘marxe’ ou ‘beira’ ou ‘peitoril do pozo’, polo uso que del se foi facendo no terreo das obras públicas, acabou designando tamén a ‘zona lonxitudinal comprendida entre a aresta exterior da calzada dunha estrada e o foxo ou cuneta’; a súa definición en textos técnicos e mailo seu emprego continuado acabaron consolidando esta acepción do termo. No galego o termo que se habilitou, *beiravía*, pode dicirse que xa goza de boa vida, pois emprégase en tódolos niveis (non sendo o oral) e aparece rexistrado e definido na maioría dos nosos dicionarios. Pero, por desgracia, non é isto o que sucede noutros moitos casos. Un día destes, nun texto urxente no que se falaba de *escudería* (de automóviles), para saír do paso, recorreremos a un dicionario castelán-galego e entre as dúas opcións ofrecidas, *equipo* e *escuadra*, decidimos optar pola segunda por considera-la outra máis recargada semanticamente; sen embargo, consultando posteriormente os dicionarios galegos -incluído o da mesma editorial- ningún deles recollía baixo *escuadra* esta acepción de

‘equipo de vehículos con motor...’. O mesmo pode dicirse dos termos *materia* e *disciplina*, dos que non tódolos dicionarios galegos recollen a acepción equivalente ó termo castelán *asignatura*.

É dicir, cando se está tratando de consolida-lo léxico e a terminoloxía do galego, ás veces nuns ambientes pouco favorables ou moi escépticos e mesmo belicosos, precísase que eses materiais de fixación léxico-terminolóxica afinen un pouco máis os contidos. E isto nunha dobre dirección: recolle-los termos ou as súas acepcións que pouco a pouco se foron consolidando xa no idioma e, por outra parte, evitar que o mimetismo respecto do castelán (sobre todo) ou a contaminación desta interfira nese proceso.

De tódalas maneiras, hai que dicir que nas actuais circunstancias de organización da nosa planificación lingüística falar de investigación e difusión terminolóxica resulta case anecdótico.

No campo dos textos e da linguaxe administrativa tamén atopamos problemas deste tipo. E pensemos que, aínda que falemos de materiais de linguaxes non especializadas -o VOLG e os dicionarios a que nos referiremos-, o feito de apareceren termos xurídico-administrativos do nivel de *dación*, *evicción*, *excusión*, *novación*, *quitación*, *receptación*, *retracto*, etc. (todos eles por exemplo no VOLG) obriga en certa maneira a que termos menos técnicos ou máis comúns ca estes sexan recollidos e tratados correctamente nestes materiais. Isto é o que sucede positivamente en liñas xerais por exemplo cos seguintes termos, de frecuente aparición na linguaxe xurídico-administrativa: *avinza*, *concurso* (confróntese máis abaixo co que sucede con *orde*), *danos e perdas*, *día solto*, *pedimento*, *portelo* (ou *portela*, como ‘xanela’, ‘pequena abertura a través da que se atende o público en oficinas e noutros lugares’), *poxa* (tratado con amplitude), *recorrer* (do que se aboa o significado de ‘interpoñer un recurso’ aínda que é cuestionable o réxime de construción: *recorrer contra unha sentenza* e non **recorrer unha sentenza*), *rueiro* (a pesar de que se circunscribe a grupo de casas de aldeas, lugares ou vilas; ¿e de cidades?)... Seguramente algúns destes problemas se deban máis á inercia ou á falta de participación de moitos dos que traballamos directamente na esfera administrativa, pero do que se trata aquí é de expoñer esta cuestión e procurar unha mellora no proceso de fixación e difusión léxico-terminolóxica.

Os materiais por nós consultados son estes: o “Vocabulario ortográfico da lingua galega” (versión provisional) do ILG-RAG (VOLG), o “Diccionario da lingua galega” da RAG-ILG (en diante RAG), o “Diccionario Xerais da Lingua” de Edicións Xerais (en diante Xerais) (que se vai enriquecendo nas sucesivas edicións) e o

“Diccionario da lingua galega” de Obradoiro-Santillana (en diante Obradoiro) (este último, de recente aparición e creo que nunha boa liña de actualización e anovamento como a que propugna este artigo). Tamén foi empregado, por ser unha obra específica do dominio que se trata, o “Léxico Administrativo Castelán-Galego” da RAG-ILG (en diante Léxico). Estes vocabularios e dictionarios son hoxe por hoxe os máis fiables sen ningunha dúbida e os de maior aceptación e extensión de uso; de aí a súa escolla como obras de consulta.

Dentro da casuística que queremos comentar, podemos establecer tres grandes grupos de fenómenos que resumen dalgún modo e de maneira xenérica estas eivas na correcta codificación léxico-terminolóxica: 1) as formas galegas que ofrecen acepcións, usos ou réximes cando menos discutibles; 2) as formas galegas definidas dun xeito insuficiente, parcial ou incompleto; 3) as formas galegas ausentes.

1. Formas galegas con acepcións, usos ou réximes discutibles ou incorrectos.

Dentro deste grupo algunhas formas, ben porque xa foron correctamente definidas ou porque foron obxecto de comentario concreto, pódense considerar suficientemente tratadas: *adoecer, pobo, ostentar, reivindicar...* (Véxase Ernesto González Seoane, “Variedade e empobrecemento do léxico”, *Cadernos de lingua* nº 10, p. 95). Aquí traemos algunha outra que polo seu nivel de frecuencia e de presenza en distintos rexistros cremos necesario comentar: *celebrar, cesar, contemplar*.

Celebrar

Este verbo significa fundamentalmente realizar con solemnidade algún acto ou cerimonia con motivo da conmemoración ou festexo dalgún acontecemento ou data determinada (aniversario, cabodano, casamento, desfile, victoria, misa, descubrimento, chegada...). Ese é o sentido fundamental en portugués, francés, catalán... A extensión de usos que o castelán desenvolveu (celebrase todo: reunións, concursos, congresos, oposicións..., mesmo contratos -salvo os leoninos, claro, polo menos por unha das dúas partes-) é mimeticamente reproducida polos nosos dictionarios. Ó igual ca nos casos de *pobo* ou *ostentar*, cumpriría unha revisión ou moderación do seu emprego.

Cesar

Independentemente doutros usos e acepcións, no ámbito administrativo, do que pasou a outros sectores, este verbo significa ‘deixar de desempeñar un cargo’ e é intransitivo (como *dimitir*). O feito de que en castelán funcione como transitivo (como *destituír*) seguramente leva a que o conxunto de dicionarios galegos calque este emprego. A última edición de Xerais, á parte de recoller esta significación (cosa que non facía nas primeiras edicións), semella que xa apunta nesta dirección correcta, ó facelo equivalente a *dimitir*.

Contemplar

A acción designada por este verbo responde basicamente á idea de mirar algo ou poñer niso a atención (coa intensidade ou profundidade que se queira). Ese é o significado fundamental das nosas linguas veciñas, que ten que ver cunha actividade sensorial ou mental, propia de seres animados. Fóra de contextos figurados, é máis ca dubidosa a acepción que rexistran os nosos dicionarios de ‘ter en conta’, ‘considerar’ (en contextos do tipo **contempla-la posibilidadade, contempla-la hipótese, contempla-lo desenvolvemento, contempla-la reforma, contempla-lo estudio, contempla tomar medidas, contempla reestructuracións...*). Nestes casos debemos fuxir dese calco semántico do castelán e empregar formas que veñan máis ó caso: *ter en conta, considerar, prever, admitir, estudar, conter, ocuparse de, dispoñer, determinar, regular, establecer...*

2. Formas galegas insuficiente ou parcialmente definidas

Ó igual ca no apartado anterior, trataríase de formas do tipo *materia* ou *disciplina* ou *rueiro*, sobre as que xa se fixeron os comentarios pertinentes e das que o conxunto de materiais lexicográficos presentan unha definición incompleta ou parcial.

Neste artigo comentaremos algunhas outras formas ás que pensamos que os nosos dicionarios e vocabularios lles deberían prestar máis ou algunha atención (tendo en conta o propio tipo de entradas que rexistra ese conxunto de obras de referencia ou o propio carácter das definicións que se fan de termos usados no ámbito xurídico-administrativo: por exemplo, *recorrer* en Obradoiro, ‘en dereito, presentar un recurso’): *actor, allear, custa(s), desafuzar, mostraxe, orde, validar*.

Actor

Sobre este termo os dicionarios presentan un tratamento desigual: mentres que o Léxico e o Xerais o identifican con demandante nun proceso, Obradoiro e RAG omiten calquera referencia a esta acepción, limitándose á esfera das artes interpretativas (cinema, teatro, etc.).

Allear

Non tódolos dicionarios de consulta rexistran este verbo co significado de ‘transmitirle a outro a propiedade, o dominio ou outro dereito sobre unha cousa’, acepción ben antiga no idioma e hoxe de uso normal no ámbito económico e xurídico-administrativo; en concreto, RAG omíteo e nalgún outro non está suficientemente explícito.

Custa(s)

Aínda que Xerais e Obradoiro recollen este termo co significado de ‘gastos ocasionados nun proceso xudicial’, non sucede o mesmo con RAG, que só fai referencia -”úsase principalmente”- ós seus usos como locución preposicional (*á custa de*).

Desafiuzar

Este verbo, obxecto de comentario nas páxinas desta revista (*Cadernos de lingua* nº 2, pp. 83 e ss.) como exemplo de ampliación semántica, non aparece nin como entrada en RAG e Xerais, mentres que o Léxico e Obradoiro si o recollen, tanto referido a un enfermo coma a un alugueiro ou inquilino.

Mostraxe

Termo que coñece ultimamente un gran incremento de uso, aparece recollido no VOLG e no Léxico, parcialmente en Xerais -na última edición xa figura como entrada independente aínda que non se fai equivalente do termo castelán *muestreo*- e non en RAG -que si recolle en cambio, por exemplo, *sondaxe*-.

Orde

No ámbito administrativo esta palabra é frecuentísima, como ‘disposición regulamentaria dictada por un ministro ou conselleiro no ámbito das competencias propias do seu departamento’. É un termo polisémico, cun gran abano de empregos, que está perfectamente recollido nos nosos dicionarios. O estraño é que estes, especialmente RAG e Xerais, non o testemuñan con esta significación específica de

norma xurídico-administrativa, mentres que, pola contra, si o fan -e Xerais extensamente- con outros termos como *decreto* (*real decreto*, *decreto lei*). Quizais algúns termos como *lei*, *orde*, *decreto*, *resolución*... deberían tratarse e rexistrarse por un igual.

Validar

Forma moi usada especialmente no ámbito educativo. Non aparece como entrada nin en RAG nin en Xerais (aínda que neste último si figura na familia de *válido*). Conviría ila fixando co significado de ‘darlle validez ou carácter lexítimo a algo (estudios, documentos...)’, como equivalente do termo castelán *convalidar*. Así aparece xa en Obradoiro.

3. *Formas galegas ausentes*

Neste epígrafe incluímos algunhas formas que, non sendo nalgún dicionario concreto, están xeralmente ausentes, a pesar de teren unha vida bastante consolidada no léxico administrativo e no doutros rexistros: *aquendar(se)/arrollar(se)*, formas sintagmáticas como *prezo xusto*, *axuda de custo* ou, sobre todo -polo que teñen de frecuentes e ás veces de diferenciais-, locucións de distinto tipo, desde as máis comúns: *a seguir*, *sen embargo*, *sen dúbida (ningunha)/sen (ningunha) dúbida*, *a/por pedimento*, ás máis propiamente administrativas: *a maior abastanza/por máis abastamento*, *para (os) efectos*, *se é o caso*. A maioría destas formas aparecen tan só nalgún dicionario e, no caso de non apareceren, si se rexistran en cambio outras formas menos frecuentes ou non tan necesitadas de fixación.

Aquendar(se)/arrollar(se)

Só presentes no VOLG e no Léxico, a pesar de que os substantivos base son recollidos por tódolos dicionarios e especialmente ben definidos en Obradoiro. Estes e outros termos foron comentados no nº 1 de *Cadernos de lingua* (pp. 41 e ss.), e, aínda que menos frecuentes cós substantivos respectivos, deberían figurar dalgunha maneira nos materiais lexicográficos. A última edición de Xerais, a diferenza das anteriores, dálle entrada a *arrollar*, que fai equivalente de *aquendar*, aínda que restrinxe o seu uso ó reparto da auga.

Prezo xusto

Este termo sintagmático aparece no Léxico ou en materiais máis especializados (por exemplo, no “Diccionario galego de banca” editado pola Dirección Xeral de Política Lingüística) como ‘taxación dunha

cousa’, equivalente ó termo castelán *justiprecio*. A súa frecuencia de uso e a presenza de entradas doutras formas deste nivel semella que recomendarían a súa inclusión nos materiais de referencia.

Axuda de custo

Esta expresión, comentada xa nesta revista como exemplo de recuperación de formas tradicionais de termos xurídico-administrativos (*Cadernos de lingua* nº 1, pp. 11 e ss.), co significado de ‘asignación económica diaria que recibe un traballador ou cargo público pola realización dun traballo ou pola asistencia a determinadas reunións fóra da súa residencia habitual’, só aparece rexistrado no Léxico. Como outros casos comentados, conviría que fose recollida nos nosos dicionarios, ó igual que sucede en todos estes con termos como *cadro de persoal* (castelán *plantilla*).

Locución comúns como *a seguir, sen embargo, sen dúbida (ningunha)/sen (ningunha) dúbida, a/por pedimento*.

Este conxunto de formas é desigualmente tratado nos materiais de consulta. Algúns dicionarios recóllen e outros non. Sen entrar noutras consideracións -a (im)prescindibilidade da presenza de todas elas-, chama a atención por exemplo que Xerais recolla como locución *sen dúbida* e non faga o propio con *a seguir* ou *sen embargo*, co cal se pode dubidar da súa existencia. Cumpriría nestas e noutras locucións un tratamento máis coherente e a presenza dalgunha delas sen ningunha dúbida no conxunto dos materiais mencionados.

Locucións máis propiamente administrativas como *a maior abastanza/por máis abastamento, para (os) efectos, se é o caso*

Estas locucións -as dúas primeiras exemplo comentado no nº 1 de *Cadernos de lingua* (pp. 11 e ss.) de habilitación de formas tradicionais- están ausentes nos materiais de referencia, non sendo no Léxico, especificamente administrativo. A presenza doutras locucións e frases feitas baixo as entradas de *caso* e *efecto* e maila extensión de uso sobre todo das dúas últimas debían ser motivo abondo, ademais da súa necesidade de fixación, para a súa inclusión nos léxicos comúns. Pénsese por outra parte que non é estraño atopar nestas locucións ou frases canto menos do seu mesmo nivel de emprego ou de uso especializado: *a teor de, a expensas de/a custa de, a instancias de, en defecto de, en virtude de...* (todas elas, por exemplo, xa no Xerais desde a primeira edición).

Nota final

Circula estes tempos entre determinados círculos unha curiosa dialéctica entre a visión “optimista” e a “pesimista”. Sobre o tema do establecemento do corpus lingüístico científico-técnico reclamaba xa no 89 Xosé Antón Dobao (“O establecemento dunha linguaxe científico-técnica para o galego”, *Actas do XIX Congreso Internacional de Lingüística e Filoloxía Románicas*, tomo VI, pp. 99 e ss.) a creación dun Instituto de Estudos e Normalización Terminolóxica de Galicia. Non sei se o verán os nosos ollos, pero a pé de obra, á parte doutras cuestións, suceden casos coma este: despois de máis ou menos establecer lexicograficamente (véxanse os materiais oportunos) unha equivalencia entre *obriga de pagamento* e o castelán *pagaré*, despois de ser usado durante anos con xeral aquiescencia, mesmo en textos legais, a finais do 92, no trámite parlamentario da que sería a Lei de réxime financeiro e presupostario de Galicia, cuestiónase a súa validez -pois *obriga de pagamento* seica é xenérico e hainas de varios tipos- e habilitase, despois de os lingüistas desaconsellar *pagaré*, *título de pagamento*, nese texto legal. Como seguimos sen cubrir satisfactoriamente moitos dos que se chaman baleiros terminolóxicos, non podemos agardar ata a creación dese Instituto terminolóxico -xa non hai posibilidade de xemelgo galego co Termcat catalán ou co Euskalterm vasco-, pero o que si está claro é que, sen superar esa fragmentación e improvisación, sen establecer canles de coordinación e difusión terminolóxica, o avance é moi lento e inseguro. Polo que respecta ós materiais lexicográficos xerais, ós que nos referimos neste artigo, teñen o seu importante papel e, a pesar de certas deficiencias, constitúen unha achega fundamental na codificación léxica da lingua.